

Efterskrift

Overgangen fra almue til arbejderklasse, fra 'lideform' til 'handleform', fra tradition til modernitet, det er nogle af betegnelserne for en proces, som Nexø iagttog og digtede over gennem hele sit forfatterskab. Allerede i debutartiklen, "St. Hansaften paa Bornholm. Et Øjebliksfotografi" (1893), anskuer den unge Nexø øens traditionelle midsommerfest som forløber for en bedre tid, "naar den bornholmske Bonde bliver Arbejder."

Samlingen *Barndommens Kyst* (1911), hvorfra "Gravhøjen" stammer, indeholder ni fortællinger, der, som titlen antyder, alle har bornholmske motiver. De er skrevet i perioden 1905-1910, dvs. nøjagtig i den periode, hvor han skrev hovedværket *Pelle Erobreren*. Udarbejdelsen af dette værk, der på afgørende vis betød et farvel til det tidlige forfatterskabs naturalistiske sortsyn og dekadente fin de siècle-pessimisme, har uden tvivl givet ham anledning til selvrefleksioner. Og *Barndommens Kyst* kan da også i væsentlige henseender betegnes som en forløber for hans *Erindringer* (1932-1939).

I "Gravhøjen" iagttager Nexø også et *før* og et *nu* og lader to stemmer lyde, husmandsenkens og fortællerens.

Fortælleren er en mand, der har været væk fra øen i lang tid, som har boet i byen og tilegnet sig dens verden og nu vender tilbage som gæst. Efter nogle lyriske barndomserindringer og efter nogle betragtninger over tyendeliv før og nu – herunder det beskedne sociale fremskridt symboliseret ved et karlekammers bræddegulv! – præsenterer han læseren for sin helt, originalen husmand Holm. Holm var den, der stillede spørgsmål og søgte årsager, hvor andre orienterede sig efter traditionerne og affandt sig med verden, som den nu engang var. Skønt årsager og begrundelser oftest på pudsigt vis blev udformet af særlingen selv, fremstilles Holm alligevel som foregangsmand for en ny tid, som en naturgroet forløber for moderniteten.

Ham vil fortælleren nu opsøge, men træffer til sin overraskelse i stedet hans enke. Hendes bitre monolog om Holms liv og død udtrykker et uanfægtet almuesind, der i et og alt orienterer sig efter traditionen. I forhold til sit eget miljø har Holm øjensynligt levet forgæves, og i fortællingens slutning er der byttet om på fortid og nutid, på før og nu: Foregangsmanden husmand Holm og det, han stod for, er dødt, hans overtroiske enke lever endnu.

Men der er et lag mere: Enken repræsenterer en urgammel, sammenhængende almuekultur med sine egne kollektive forklaringer og begrundelser for alt, fjernt fra den omskiftelige verden, der er fortællerens. Og det er fortælleren, der slås ud af kurs, ikke hende.

I denne lille skitse har Nexø opridset en styrkeprøve mellem den kollektive almuetankegang og den individualistiske modernitet.

*

Et forarbejde til ”Gravhøjen” tryktes i dagbladet *København* september 1901. I udarbejdet form tryktes fortællingen første gang i *Solhverv / Baunens Julebog* (1907), udgivet af Vilh. Malling og A. Kr. Dolleris. Sin endelige form fik den i *Barndommens Kyst* (1911). Den optrykkes her efter *Samlede fortællinger*, bind II (2013).

Husmand Holm-figuren genfindes i slutningen af Nexøs *Erindringer, Vejs Ende* (1939), hvor han kaldes Jeppe Holm – og hvor Nexø i øvrigt lader ham få en helt anden død end i ”Gravhøjen”. Figuren har ikke kunnet identificeres og er højst sandsynligt fiktiv. Figuren er – ligesom bl.a. Kraften i *Pelle Erobreren* – Nexøs fællesnævner for de selvstændigt tænkende, fremadrettede kræfter i almuen, der var for tidligt ude og derfor gik til grunde.

Henrik Yde